

Ю.Л. Юринець,
кандидат юридичних наук
Л.М. Белкін
кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник

ГЕНЕЗА СТВОРЕННЯ АФІНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ЯК ОБҐРУНТУВАННЯ ДОГОВІРНОЇ ТЕОРІЇ ПОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ

Зроблений критичний аналіз явищ і процесів в історії державотворення, які слугували обґрунтуванням класової теорії державотворення. На прикладі створення Афінської держави показано, що створення такої держави не є безперечним доказом класової теорії. Навпаки, історія створення цієї держави може слугувати прямим підтвердженням теорії договірної походження держави, яка виходить з пріоритету природних прав людини над правами класів та держав. При цьому такі підтвердження ґрунтуються не тільки (і не стільки) на теоретичних міркуваннях і здогадках, скільки на конкретних історичних подіях, чим спростовується "антиісторизм" договірної теорії походження держави.

Ключові слова: договірна теорія походження держави, класова теорія походження держави, принцип верховенства права, Афінська держава.

Формування нової правової реальності, поступове звільнення її від ідеологічних міфів і догм потребує глибокого філософсько-раціоналістичного осягнення морально-правового поля, системи цінностей та методів її дослідження [1]. Особливо важливими це є стосовно вчень про державу, оскільки саме через механізм держави здійснюється управління величезними масами людей. Іноді теоретичні постулати визначали долю держав та людей на десятиріччя. Так, теза "теоретика" радянського права А.Я. Вишинського про те, що соціалістичне право епохи завершення соціалістичного будівництва і поступового переходу від соціалізму до комунізму є система правил поведінки (норм), які встановлені в законодавчому порядку владою трудящих і виражають їх волю, волю всього радянського народу, керованого робочим класом на чолі з комуністичною партією (більшовиків), в цілях захисту, закріплення і розвитку соціалістичних стосунків і побудови комуністичного суспільства, на десятиріччя позбавила радянських людей реальних прав і свобод, коштувала життя мільйонів громадян, в тому числі в Україні. Отже, теоретичні постулати можуть покладатися в основу конкретної юридичної практики, перш за все державотворення.

Проблема подолання наслідків радянського державотворення у сучасній Україні гостро стоїть перед вченими-правознавцями та жваво обговорюється в літературі. Незважаючи на те,

що у сучасній Україні проголошено як безпосередньо діючий принцип верховенства права (ст. 8 Конституції України), до повноцінної реалізації цього ідеалу в країні ще далеко. При цьому, як підкреслює С.П. Головатий [2, с. 1415, 1425], верховенство права немислиме і неможливе без визнання за державою договірної природи її походження, а за основоположними правами і свободами людини, - їхнього природного походження. Як зазначається в роботі [3, с. 5], ключовим чинником державотворення в Україні в контексті побудови правової держави, яка ґрунтується на визнанні прав людини як найвищої цінності, є подолання наслідків радянського режиму з тотальним запереченням самостійного юридичного значення цих прав. Академік РАН В.С. Нерсисянц [4, с. 370] зазначав, що демонтаж тоталітарних структур минулого по суті справи означає і подолання самого соціалізму.

Таким чином, основним гносеологічним питанням державотворення в Україні є визнання справедливості теорії договірної походження держави, пов'язаної з цією теорією концепції природних прав людини як невід'ємних прав та подолання класової теорії походження держави, яка не визнає? головної "західної" характеристики прав людини: їх невідчужуваного, фундаментального та індивідуального характеру, а також їх природно-правового походження. Отже, завданням даної роботи є аналіз історії створення Афінської держави як обґрунтування договірної

теорії походження держави на протигагу використанню цієї історії для обґрунтування класової теорії.

Глибоке і всебічне розуміння суті і особливостей держав, що існують нині, їх правових систем, а також з'ясування історичних тенденцій їх розвитку в майбутньому, потребують, перш за все, вивчення, як ці держави і державні утворення виникають, яку дорогу вони проходять і чим вони стають зараз. Так, М.М. Коркунов писав, що поряд із сьогоденням для суспільства має важливе значення і минуле. Кожне покоління має певний вплив на розвиток суспільного життя в майбутньому, з одного боку, і кожне покоління отримує багатий спадок від батьків, з іншого боку. Життя і уклад суспільства тим більше визначаються минулим, чим більше це минуле багате історичними подіями, так що слабе суспільство в теперішньому може, однак, існувати, якщо воно багате минулим (цитуються по виданню [5], переклад з російської авторів). Принцип історизму є тим більш необхідним, коли мова йде про виникнення держави.

Разом з тим, складність аналізу причин та умов виникнення держави полягає в тому, що в стародавні часи не існувало письма, або письмові джерела про зародження багатьох держав світу не збереглися. Зокрема, С.С. Алексеев [6] одним з основних недоліків теорії договірної походження держави визначає її "антиісторизм": теорія договірної походження держави не відповідає на питання, де, коли і яким чином відбувся суспільний договір, хто був його учасником або свідком; немає, схоже, і історичних доказів, які б дали на них відповідь. А.І. Ковлер [7, с. 183-184] звертає увагу на позицію відомого французького етнолога і історика права М. Годельє, який стверджує, що створення держави передбачає не тільки дію екологічних, економічних, технологічних, соціологічних чинників, але й згоду великої маси людей на підпорядкування в обмін на захист з боку тих, хто має деякі особливі знання і здатний контролювати навіть надприродні сили (так би мовити, "суспільний договір" за мовчазною згодою).

Разом із тим, класичним обґрунтуванням класової теорії походження держави є зроблений Ф. Енгельсом [8, с. 17] аналіз виникнення держави у афінян. Разом із тим, О.В. Котюк [9, с. 383] вважає історію виникнення держави у афінян доказом договірної теорії походження

держави – 12 племен Стародавньої Аттики об'єдналися під керівництвом Тезея приблизно в 1300 р. до н. е. і побудували Афіни (Плутарх). Отже, є цікавим проаналізувати механізм виникнення держави у афінян, описаний Морганом [10] і безпосередньо використаний Ф. Енгельсом, а також свідчення грецького письменника Плутарха [11].

Таким чином, метою написання даної статті є дослідження механізму виникнення держави у афінян контексті доведення чи спростовування договірної чи класової теорії походження держави.

Аналізуючи історію створення Афінянської держави, Ф. Енгельс [8, с. 316] зазначив (переклад з російської авторів), що виникнення держави у афінян є вкрай типовим прикладом утворення держави взагалі, тому що воно, з одного боку, відбувається і чистому вигляді, без жодного насильницького втручання, зовнішнього або внутрішнього, з іншого боку, тому, що в даному випадку вельми високо розвинена форма держави, демократична республіка, виникає безпосередньо з родового суспільства і, нарешті, тому, що нам достатньо відомі всі істотні подробиці утворення цієї держави. Як розвинулася держава, частиною перетворюючи органи родового ладу, частиною витісняючи їх шляхом впровадження нових органів і, врешті-решт, повністю замінивши їх справжніми органами державної влади; як замість справжнього "озброєного народу", що захищав себе власними силами в своїх родах, фратріях і племенах, зайняла озброєна "публічна влада", яка була підпорядкована цим державним органам, а отже, могла бути застосована і проти народу, – все це, принаймні на початковій стадії, ми ніде не можемо прослідити краще, ніж в Древніх Афінах. При цьому Ф. Енгельс спеціально підкреслює, що зміна форм, в основному, змальована Морганом [10], сам же Ф. Енгельс додав власний економічний аналіз [8, с. 305]. За таких умов, процес створення цієї держави може слугувати об'єктом апробації тих чи інших теорій створення держави.

У героїчну епоху чотири племена афінян займали в Аттиці ще відособлені області; навіть дванадцять фратрій, що складали їх, напевне, мали ще окремі поселення у вигляді дванадцяти міст Кскуропа. Організація управління складалася з народного зібрання, народної ради, басилея. В епоху, з якою починається писана історія, зем-

ля була вже поділена і перейшла в приватну власність, як це і властиво вже порівняно розвиненому товарному виробництву, характерному для часу кінця вищого рівня варварства, і відповідній йому торгівлі товарами. Поряд із зерном вироблялося також вино і рослинна олія; морська торгівля по Егейському морю усе більше вилучалася з рук фінікійців і потрапляла переважно до рук жителів Аттики. Завдяки купівлі і продажу земельних володінь, завдяки подальшому розвитку розподілу праці між землеробством і ремеслом, торгівлею і судноплавством члени родів, фратрій і племен повинні були вельми скоро перемішатися між собою; на території фратрії і племені селилися жителі, які, хоча і були співвітчизниками, все ж не належали до цих об'єднань, отже, були чужими в своєму власному місці проживання. Адже кожна фратрія і кожне плем'я в мирний час самі управляли своїми справами, не звертаючись до Афін до народної ради або басилею. Але ті, хто жив на території фратрії або племені, не належачи до них, не могли, зрозуміло, приймати участі в цьому управлінні. Все це так порушило нормальне функціонування органів родового ладу, що вже в героїчну епоху потрібно було прийняти заходи для усунення цього. Було введено устрій, який приписується Тезею. Зміни полягали перш за все в тому, що в Афінах було засновано центральне управління, тобто частина справ, що знаходилися до того в самостійному веденні племен, була оголошена такою, що має загальне значення і передана у ведення загальної ради що перебувала в Афінах. Завдяки цьому нововведенню афіняни просунулися в своєму розвитку далі, ніж будь-який з корінних народів Америки: замість простого союзу племен, що живуть по сусідству, відбулося їх злиття в єдиний народ. У зв'язку з цим виникло загальне афінське народне право, що підносилося над правовими звичаями окремих племен і родів; афінський громадянин, як такий, отримав певні права і новий правовий захист також і на тій території, де він був іноплеменником. Але цим був зроблений перший крок до руйнування родового ладу, бо це був перший крок до здійсненого пізніше допуску до складу громадян і тих осіб, які були іноплеменниками у всій Аттиці і повністю знаходилися і продовжували залишатися поза афінським родовим устроєм.

З урахуванням викладеного в цій частині,

дозволимо собі зробити висновок, який полягає в тому, що перша потреба у створенні держави виникла не у класу як такого, а у окремих громадян, які ще не усвідомлювали себе класами. Можливо, скоріш за все, може йти про певну домовленість між племенами, яка була досягнута в Афінах, але яка не відбулася у корінних народів Америки.

Щоб об'єктивно змалювати картину подій, що тут описуються, звернемо увагу на інше джерело, а саме: свідчення грецького письменника Плутарха (47-120 рр. до н. с.), викладені у "Сравнительных жизнеописаниях" [11] (аналогічний текст українською мовою наводить О.В. Котюк [12, с. 49-50]). Плутарх пише, що більш-менш достовірна історія Афін починається з Тезея, який наслідував Егею близько 1300 р. до н. е. "Тезей об'єднав Аттику, об'єднавши в одну державу дванадцять окремих общин, і побудував для них місто. Тезей побував в усіх містах Аттики, які були незалежні і часто ворогували одне з одним, щоб запропонувати свій план об'єднання. Прості і бідні громадяни прийняли його без вагань; щоб змусити більш могутніх людей наслідувати їх приклад, Тезей обіцяв їм, що в новій державі не буде царя, що уряд буде цілком демократичним, що він залишить за собою тільки керівництво під час війни і право нагляду за виконанням законів, у всьому іншому встановить повну рівність. Після цього деякі погодились на його реформи за переконанням, інші ж зі страху. Тоді Тезей велів зламати в кожному місті пританіон – місце суду і управління – і взамін побудував їм спільний пританіон в Афінах. Він дав назву місту і фортеці Афін, і в пам'ять об'єднання Аттики встановив для всіх жителів свято в честь Афін-Паллади, відомої під іменем Панафінеї. Цей переворот, який об'єднав Аттику, залишив без зміни старий поділ народу (який був в основі майже всіх стародавніх держав) на триби, фратрії і роди, що становило 360 політичних сімей (сім'ї були пов'язані не родинними, а спільними політичними і, основним чином, релігійними узами)". Підкреслимо, що, на думку Плутарха, ідеєю створення єдиної держави підтримали не багаті та "могутні", а прості і бідні громадяни.

Якщо тепер знову повернутися до роботи Ф.Енгельса [8, с. 306-307], то необхідно зазначити, що в ній звертається увага на друге нововведення Тезея, а саме: розділення всього народу;

незалежно від роду, фратрії або племені, на три класи: евпатридів, або благородних, геоморів, або землеробів, і деміурів, або ремісників, і в наданні благородним виняткового права на заміщення посад. Втім, зазначає Ф. Енгельс, це розділення не привело до будь-яких результатів, окрім заміщення посад благородними, оскільки воно не встановлювало жодних інших правових відмінностей між класами. Плутарх вказує, що поділ на зазначені класи мав на меті впорядкування населення: Тезей не хотів, щоб його народ представляв безладний, безформний натовп, що стікався з усіх боків, тому він першим розділив його на стани благородних, землевласників і ремісників. Благородним він доручив завідування релігійними обрядами, вищі урядові місця, зробив їх охоронцями законів і тлумачів таємниць божеських і людських, бо в іншому права їх були ті ж, що й інших громадян, – благородні мали перевагу в тому, що їм виявлялося більше пошани, землевласники були корисніше інших; ремісники – чисельнішими. Тобто, можемо дійти висновку, що на момент створення держави класові розбіжності ще не мали принципового значення. На це ж звертає увагу і В.О. Котюк [12, с. 50], який вказує, що соціальний поділ народу на благородних, землеробів і ремісників відповідав принципу великого суспільного поділу праці, який необхідний був для нормального розвитку общини, або полісів. У той час не йшлося про два протилежні та антагоністичні класи – рабів і рабовласників, для яких потрібна була б державна машина і державний механізм для придушення опору рабів і т. ін. Разом з тим, в роботі [8] звертається увага, що таке ділення могло зіграти роль класового розшарування в майбутньому.

Більше того, об'єктивний аналіз відомостей, що наводяться в роботі [8], свідчить про те, що на етапі, що описується, держава не обов'язково захищає інтереси виключно багатих та "могутніх". З одного боку, внаслідок розвитку грошового обігу отримало розвиток і лихварство, що певною мірою сприяло розоренню дрібних селян Аттики. Боргова розписка і застава на землю (бо афіняни винайшли вже і ипотеку) не зважали ні на рід, ні на фратрію. А старий родовий лад не знав ні грошей, ні позики, ні грошових боргів. Тому в результаті грошового владництва знаті, що все ширше поширювалося, було вироблено також нове звичайне право для того,

щоб забезпечити кредитора проти боржника, щоб освятити експлуатацію дрібних селян власниками грошей. На полях Аттики усюди стирчали заставні камені, на яких значилося, що дана ділянка закладена тому-то і тому-то за таку-то суму грошей. Поля, не позначені таким чином, були вже переважно продані унаслідок несплати в строк іпотечної позики або відсотків і перейшли у власність лихваря-аристократа; селянин міг бути задоволений, якщо йому дозволялося залишатися на ділянці в якості орендаря і жити на шосту частину продукту своєї праці, сплачуючи останні п'ять шостих новому господареві у вигляді орендної плати. Більше того. Якщо сума, виручена при продажі земельної ділянки, не покривала боргу або якщо позика не була забезпечена заставою, то боржник вимушений був продавати своїх дітей в рабство в чужі країни, щоб розплатитися з кредитором.

Але, з другого боку, через деякий час держава змінила цей стан речей. Про це також йдеться далі у роботі [8, с. 311]. При правителів Солоні (прибл. 640 – прибл. 560 до н.е., афінський політик и поет, один із Семи мудреців [13]) борги були просто оголошені недійсними. Подробиці нам точно не відомі, але Солон похваляється в своїх віршах, що видалив заставні камені з обтяжених боргами земельних ділянок і повернув назад проданих із-за боргів в чужі країни і людей, що бігли туди. Відомо, що Солон скасував борги, добився звільнення тих, хто вже потрапив в рабство за борги, і заборонив надалі робити позики під заставу особистої свободи. Далі були встановлені максимальні розміри земельної власності, якою могла володіти окрема особа, щоб обмежити хоч би деякими межами ненасичене прагнення знаті до захоплення селянської землі.

Таким чином, як сказали б зараз, Солон захистив середній клас від свавілля великого капіталу. Але в даному випадку важливо підкреслити, що інтереси саме великого капіталу були надані в жертву інтересам розвитку суспільства. При цьому, як визнано в [8, с. 315], державний устрій, що склався в Афінах, сприяв швидкому розвитку багатства, торгівлі, промисловості. Отже, якщо ж об'єктивно проаналізувати класичний, так би мовити, апологетичний для марксистської теорії шлях створення Афінської держави, то можна дійти висновку, що вона, скоріш за все, підтверджує договірний (в інтересах всіх

громадян), а не класовий (в інтересах обраних) шлях походження держави.

Варто подивитися, як коментує цю реформу Солон сам Ф. Енгельс. "Солон, – зазначає Ф. Енгельс, – відкрив ряд так званих політичних революцій, причому зробив це вторгненням у відносини власності. Всі революції, що відбувалися дотепер, були революціями для захисту одного виду власності проти іншого виду власності. Вони не могли захищати один вид власності, не посягаючи на інший. Під час великої французької революції була принесена в жертву феодальна власність, щоб врятувати буржуазну; в революції, здійсненій Солоном, повинна була постраждати власність кредиторів в інтересах власності боржників. Борги були просто оголошені недійсними" [8, с. 311].

З приводу цих міркувань слід зазначити таке. По-перше, якщо класи феодалів та буржуазії можна вважати "класичними" в контексті класової теорії марксизму [14], то кредитори та боржники не є такими класами у розумінні власне теорії марксизму. По-друге, якщо у трактуванні класової теорії держава забезпечує переважні інтереси економічно панівного класу за допомогою спеціальних засобів підкорення і управління, то як раз Солон зробив все з точністю до навпаки: захистив інтереси більш економічно слабого класу перед на той момент панівним. Таким чином, держава не обов'язково є інструментом гноблення.

Так, російський історик Ю. Кузовков [15] вважає помилковими твердження про те, що держава виникла як інструмент захисту панівних класів. Звичайно, зауважує історик, після утворення держави окремі особистості або групи (класи) людей могли спробувати захопити владу і над ним, і над суспільством, і поставити державу на службу своїх приватних інтересів і своєї приватної власності. Історія дає багато подібних прикладів; але це не має відношення власне до формування держави, а має відношення до причин її корупції, розкладання і загибелі, які ми часто бачимо в історії. Насправді, історія виникнення стародавніх держав свідчить про те, що держава є стійким соціально-політичним інститутом, створеним для захисту інтересів усього суспільства і всіх його членів, а не інтересів привілейованих груп. До тих пір, поки держава відповідає цьому визначенню, вона залишається повноцінною, якщо ж вона перестає виконувати

цю свою основну функцію, то перетворюється на корумповану державу, зазнає краху і може зовсім зникнути.

На роль держави як на засіб відстоювання солідарних інтересів людей вказував Б.О. Кістяківський [16, с. 465-466]. Він, зокрема, зазначав, що сутність держави, дійсно, полягає у відстоюванні солідарних інтересів людей, і це доводиться навіть при відхиленнях держави від її справжніх цілей. Навіть найбільш жорстокі форми державного гноблення звичайно виправдовуються міркуваннями про загальне благо. Сприяючи зростанню солідарності між людьми, держава облагороджує і підносить людину. Вона дає йому можливість розвивати кращі сторони своєї природи і здійснювати ідеальні цілі. В ролі облагородження і піднесення людини і полягає істинна сутність й ідеальна природа держави.

Викладене дозволяє наголосити на таких аспектах:

а) Афіньська держава створена в інтересах тих, по більшій частині, пересічних громадян, які внаслідок економічного розвитку опинилися за межами проживання своїх родів і племен. Можливо, в даному випадку для таких людей була необхідність забезпечити право на життя, а не право на власність. Це підтверджує і свідчення Плутарха про те, що прості і бідні громадяни прийняли план державотворення Тезея без вагань, а більш "могутні" люди опиралися. Це можна зрозуміти так, що "могутні" мали змогу захистити себе самі, прості і бідні громадяни потребували заступництва держави;

б) в процесі створення Афіньської держави роль класів взагалі не вбачається. На той момент захист інтересів рабовласників проти рабів не потребував послуг держави, а розшарування на народу на благородних, землеробів і ремісників відповідав принципу великого суспільного поділу праці, який необхідний був для нормального розвитку общини, і безпосередньо не впливав на функціонування держави;

в) вивчення процесу створення і розвитку Афіньської держави свідчить про те, що в інтересах суспільного розвитку держава в принципі здатна обмежити пануючий клас (групу) в інтересах більшості. Про це свідчать, зокрема, реформи Солон, які (реформи) захистили "середній клас" від свавілля великого капіталу. В даному випадку важливо підкреслити, що інтереси саме великого капіталу були надані в жерт-

ву інтересам розвитку суспільства. Зазначене відповідає сучасним уявленням про державу як чинника солідарності між людьми;

г) Афіньська держава ґрунтувалася на суттєво демократичних засадах.

На підставі викладеного, приходимо до висновку, що зроблений критичний аналіз явищ і процесів в історії створення держав, які слугували підґрунтям для твердження про "єдино правильне" марксистське вчення, дозволяє знайти додаткові аргументи для критики цього вчення. На прикладі створення Афіньської держави, яке слугувало класичним обґрунтуванням класової теорії створення держави, показано, що створення такої держави не є безспірним доказом саме класової теорії. Навпаки, історія створення цієї держави може слугувати безпосереднім підтвердженням договірної теорії походження держави, яка виходить з пріоритету природних прав людини над правами класів та держав. При цьому такі підтвердження ґрунтуються не тільки (і не стільки) на теоретичних міркуваннях і здогадках, скільки на конкретних історичних подіях, чим спростовується "антиісторизм" договірної теорії походження держави.

Література

1. *Філософія права: Навч. посібник / Національна академія внутрішніх справ України / О.О. Бандура, С.А. Бублик, М.Л. Заїнчковський та ін.; за ред. М.В. Костицького, Б.Ф. Чміля.* – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 336 с.
2. *Головатий С.П.* Верховенство права: у 3 кн. / С.П. Головатий. – К.: Фенікс, 2006. – Кн. 3: Український досвід. – К.: Фенікс, 2006. – с. LXI-LXIII, 1277-1747.
3. *Жоль К.К.* Філософія і соціологія права: Учеб. Пособие / К.К. Жоль. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 480 с. – (Б-ка Studiozum).
4. *Нерсесянц В.С.* Філософія права. Учебник для вузов / В.С. Нерсесянц. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА, 1998. – 652 с.
5. *Лекции по общей теории права* Н.М. Коркунова. Кн. 3. "Общественные условия развития права. По изданию 1914 года." – Редактирование и комментарии. © www.allpravo.ru - 2003. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.allpravo.ru/library/doc108p/instrum111/item289.html>
6. *Алексеев С.С.* Теория государства и права: Учебник для юридических вузов и факультетов Учебник. – 453 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.lawbook.by.ru/theory/alexeev/05.shtml>
7. *Ковлер А.И.* Антропология права: Учебник для вузов / А.И. Ковлер. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА, 2002. – 480 с.
8. *Маркс К., Энгельс Ф.* Избранные произведения. В 3-х т. – Т. 3. – В надзаг.: Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС // Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства. – Политиздат, 1985. – С. 211-370.
9. *Котюк В.О.* Основы держави і права. Навчальний посібник. – 3-ге вид., доп. і перероб. / В.О. Котюк. – К.: Атіка, 2001. – 432 с.
10. *Ancient Society or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery through Barbarism to Civilizations.* By Lewis H. Morgan. London, Macmillan and Co., 1877 [Льюїс Г. Морган. "Древне суспільство, або дослідження ліній людського прогресу від дикості через варварство до цивілізації". Лондон, Макміллан і К°, 1877].
11. *Плутарх.* Сравнительные жизнеописания. Тесей и Ромул. – М.: Правда, 1987. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lib.ru/POEEAST/PLUTARH/tescj.txt>
12. *Котюк В.О.* Загальна теорія держави і права / Навчальний посібник / В.О. Котюк. – К.: Атіка, 2005. – 592 с.
13. *Солоп:* Жизнеописания знаменитых греков и римлян. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://bibliotekar.ru/rim/1-2.htm>
14. *Новикова С.С.* Социальные классы и слои. – В кн.: Социология: история, основы, институционализация в России / С.С. Новикова. – М.: Московский психолого-социальный институт, Воронеж: Издательство НПО "МОДЭК", 2000. – 464 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://society.polbu.ru/novikova_sociology/ch22_i.html
15. *Кузовков Ю.* Социально-историческая концепция в трилогии "Неизвестная история". Часть 1 / Ю. Кузовков. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.yuri-kuzovkov.ru/theory/history/#1-1>
16. *Філософія права.* Хрестоматія: Учеб. пособие для студентов высших учеб. заведений / Под ред. Н.И. Панова [состав.: Н.И. Панов, В.А. Бачинин, Л.Д. Святоцкий] // Кистяковский Б.А. Государство правовое и социалистическое. – К.: Издательский Дом "Ин Юре", 2002. – С. 464-493.

Ю.Л. Юринец, Л.М. Белкин

Генезис создания Афинского государства как обоснование договорной теории происхождения государства

Выполнен критический анализ явлений и процессов в истории становления государств, которые служили обоснованием классовой теории государства. На примере создания Афинского государства показано, что создание такого государства не является бесспорным доказательством классовой теории. Напротив, история создания этого государства может служить прямым подтверждением теории договорного происхождения государства, которая исходит из приоритета естественных прав человека над правами классов и государств. При этом такие подтверждения основываются не только (и не столько) на теоретических соображениях и догадках, сколько на конкретных исторических событиях, чем опровергается "антиисторизм" договорной теории происхождения государства.

Iu.L. Iurynets, L.M. Belkin

Genesis of the creation of the Athenian state as justification for the contract theory of the origin of the state

The critical analysis of the phenomena and processes in the history of creation of the states which served as a substantiation of the class theory of creation of the state is made. On an example of creation of the Athenian state it is shown that creation of such state isn't the indisputable proof of the class theory. On the contrary, the history of creation of this state can serve as direct acknowledgement of the contractual theory of an origin of the state, a starting with priority of natural human rights over the rights of classes and the states.